

« dumentum, et indumentum quod habetur, est habitus me-
« dius. » (1^a 2^a, q. 49, a. 1, c).

ARTICULUS VIII

De actione et passione (1).

191. Quum actionis et passionis categoria et theoria de causis maximi sint momenti, multasque moverint et moveant hodie inter philosophos discordias, de his diligentiori curâ disserere operæ est; quod ut præstetur, dicemus : 1° de notionem et divisionem actionis; 2° de notionem causæ et principii; 3° de principio causalitatis, quod rationem causæ sequitur; 4° de generali causarum divisione; 5° de variis speciebus causæ efficientis; 6° de subjecto causæ efficientis; 7° de causâ finali ejusque speciebus; 8° de fortunâ, casu et fato.

§ I. — De notionem et divisionem actionis.

192. I. Actio, si spectetur in universum, est illud quo aliquid constituitur operans.

Si autem definiri velit, prout inest creaturis, est *accidens quod causæ cuiusdam advenit cum constituitur in actu aliquid efficiens* : v. g., intelligere, loqui. — Passio est *accidens quod recipit actionem causæ efficientis*; v. g., moveri, secari. Aliis verbis, actio dici potest exercitatio potentie activæ, et passio exercitatio potentie passivæ. — Actio vocatur adhuc a Scholasticis *actus secundus* essentiae, utpote qui præsupponat existentiam, quæ est *actus primus* essentiae. — Eam porro, in creaturis, esse merum accidens, probavimus supra (n. 119).

193. II. Porro vel *effectus* actionis in ipso agente remanet, vel egreditur ab agente ad aliquid extrinsecum. Si prius, actio dicitur *immanens*; si posterius, *transiens*. Itaque actio immanens nihil producit ad extra, sed tota in agente exercetur

(1) Cf. *Le Kantisme et le Positivisme*, c. 6, *La cause*.

ipsumque duntaxat perficit : v. g., sentire, intelligere. Actio *transiens* producit aliquid ad extra, proindeque non in agente, sed in patiente exercetur, quod etiam perficit : v. g., calefacere, scribere, aliaque id genus.

192. *Existere* autem duplex istud actionis genus cum observatio externa, tum conscientia ipsa cuique testatur.

Attamen Leibnitzius actionem *transeuntem* impossibilem esse decrevit (*Monadol.*, p. 703, n. 7), tum quia in illâ, agens videtur agere *in distans*, nimirum ad extra, ubi non est; tum quia videtur a se accidens quoddam abjicere, quod evagetur extra ipsum, donec in patientem sese recipiat. Sed objectiones istæ haud ægrè solvi possunt.

Quod ad 1^{am} attinet, actionem *in distans* absolutè rejicimus, quia moventis ad mobile sit oportet contactus aliquis. Nam actio agentis patienti communicari debet; alioquin ab ipso non reciperetur. Porro ei communicari nequit, nisi agens patienti aliquo modo conjungatur (Cf. S. Th., 1^a, q. 8, a. 1, ad 3).

At dupliciter illa conjunctio fieri potest, nimirum præsentia *suppositi*, et præsentia *virtutis*. In 1° casu, agens substantiâ suâ *immediatè* patienti præsens est illudque tangit contactu quantitatis, aut saltem virtutis. — In 2° casu, agens patienti non *immediatè* præsens est substantialiter, sed per aliquod *medium* virtutem suam diffundit, donec ea perveniat ad patientem eique applicetur. Hac ratione sol præsens est terræ, quam suo calore recreat. Itaque actio ad extra actionem *in distans* non involvit.

Porro 2^a objectio satis inutilis est. Quippe actio *transiens* in eo non est posita, ut agens aliquod accidens a propria substantiâ abjiciat, ad illud patienti communicandum, sed in eo ut patientem ex potentiâ ad actum reducat. Patientem enim, si modo ab agente moveatur atque suscitetur, vim habet unde ex potentiâ transeat ad actum; e. g. discipulo vis inest quâ disciplinam acquirat, si incitetur a magistro, et ita de omni ente quod movetur.

193. Altera divisio actionis est in *instantaneam* et *successivam*. Prior fit subito ac sine motu, in eâque effectus simul

fit et factus est : v. g. intellectio, volitio. Posterior non statim, sed per motum absolvitur; ideoque effectus non existit nisi in termino motûs : talis est, v. g. actio quâ ex arbore flores in auras prodeunt.

§ II. — De notione causæ et principii.

194. I. *De causâ.* Causa generatim inspecta, definiri potest *id quod ad alicujus productionem confert quocumque modo.* Causæ respondet *effectus*, qui est illud ipsum quod a causâ quocumque modo producit. Effectus, juxta vim verbi, idem est ac *factum*; factum autem dicitur id quod ex non-esse ducitur ad esse. — Quare causa triplicem conditionem exigit : 1° ut ab effectu saltem numero differat; 2° ut effectus ab eâ pendeat; 3° ut prior sit effectu, vel tempore, vel saltem logicè.

195. At OEnesidemus 3^{am} conditionem impleri haud posse asseruit. Nam, ex unâ parte, causa non potest producere effectum, nisi ante illum existat; et, ex alterâ parte, causa non est, nisi effectu semel producto.

Porrò contradictio evanescit, si distinctione utamur. Etenim causa sub duplici aspectu considerari potest, nempe *entitativè et absolutè*, seu quatenus est aliqua *res*, et *formaliter* ut *causa*. Jam sub priori quidem aspectu causa effectui aliquo modo præcedere debet; alioquin ad ejus productionem conferre non valeret. — Ac si per motum aut *successivè* agat, debet effectu prior esse *duratione*, quum effectus nonnisi in termino motûs existat. Si autem agat *instantaneè*, satis est ut logicè prior sit effectu; quo sensu sol splendori suo præcedit.

Causa autem sub 2° aspectu considerata, nimirum quatenus *formaliter* est causa, non existit nisi producto semel effectu. Ast autem necesse non est ut illi præcedat, quatenus actu est causa, sed sufficit ut ante illum existat veluti *res* quædam, ad illum producendum idonea.

196. II. *De principio.* Principium significat *illud a quo aliquid procedit quocumque modo*, sive processio ista ratione

influxûs, sive ratione meræ successionis habeatur : e. g. auroram diei principium dicimus, quanquam in diem non influat activè, sed ipsi duntaxat præcedat (1). — Principio respondet *principiatum*, quod definitur *illud quod ab aliquo procedit quocumque modo.*

197. *Corollarium.* *Omnis causa dici potest principium, non autem vicissim.* Equidem causæ et principio id commune est ut ab iis aliquid procedat. Attamen triplici ratione causa differt a principio. Nam 1° ad effectûs productionem confert; unde ille ab eâ pendet; 2° ab eo differt quoad entitatem suam; 3° eo prior est, tempore vel logicè. Nulla autem ex his relationibus viget inter principium et id quod ab eo procedit, ut patet in divinis, videlicet in eâ relatione quâ Filius a Patre generatur, et Spiritus S. a Patre et Filio procedit. Nam divinæ personæ unam eandemque naturam habent, et sunt relationes *subsistentes*. Sed relationes *sunt simul naturâ et cognitione.* Ergo in divinis personis, nihil est productum, diversum aut dependens, nihil prius aut posterius, licet vigeat *ordo originis*, ut profundè loquitur S. Thomas.

Nihilominus, si de *creatis* sermo habeatur, omne principium revera agens est etiam causa; in iis quippe omne agens actione suâ producit aliquid, quod ideo pendet a producente.

§ III. — De principio causalitatis.

Ad principium causalitatis enucleandum tria inquirenda sunt : 1° ejus notio et relatio ad principium rationis sufficientis; 2° modus quo ejus notitiam comparamus, et 3° ejus vis ac legitimitas.

(1) Distinguitur duplex principium, scilicet *rationis* et *rei*, prout procedit ab eo aliqua cognitio vel realitas; v. g. axiomata, definitiones, divisiones et argumenta sunt principia cognitionis, seu *logica*. E contra, in aliquo composito materia et forma sunt principium *reale*, sed *essentiæ*, ut distinguantur a *causâ*, quæ est principium *existentiæ*.

I. De notione principii causalitatis et rationis sufficientis.

198. 1° Principium causalitatis exprimit relationem inter causam et effectum, ejusque duplex est formula. Formula 1^a: *Omnis effectus subaudit causam, vel non datur effectus sine causâ.* Formula 2^a: *Quidquid fit seu incipit, habet causam.* — Porro positivistæ 1^{am} formulam rejiciunt, utpote meram, ut aiunt, *tautologiam*; 2^{am} autem rejicere non possunt; quæ quia in eundem sensum ac 1^a conspirat, cum ipsis adhibenda est.

199. 2° Principium rationis sufficientis, ita potest exprimi: *Nihil est sine ratione sufficienti.*

Vis hujus principii est perspicua, et maximè universalis extensio. Sine illo nihil intelligi vel explicari potest. Omnis enim explicatio nihil est aliud nisi expositio rationis sufficientis rei.

Sic porro procedit humana cognitio: Aliquid est; quod autem est, est, en primum principium. Sed quod est habet rationem cur sit, et cur sit tale potiusquam tale, en secundum.

Jam aliquid est, vel quia sibi sufficit et habet in se rationem seu explicationem suam, vel quia habet eam in alio, a quo pendet vel fluit. V. g. principia sunt ratio sufficiens conclusionum, substantia est ratio sufficiens accidentium, finis mediorum, essentia proprietatum vel attributorum, partes totius quod ex ipsis conflatur, causa effectûs qui ab eâ producitur.

Principium igitur rationis sufficientis rebus omnibus tum necessariis, tum contingentibus æquè convenit, et continet sub se principium causalitatis, quod est proxima illius conclusio et ad res contingentes, quæ fiunt, propriè applicatur.

II. De modo quo principii causalitatis notitiam comparamus.

200. Assertio: *Notitia principii causalitatis inchoatur ab experientiâ, et perficitur ab intellectu.*

PROB. 1^a PARS, quia notionem causæ et effectûs in particulari ab experientiâ tum externâ, tum internâ maximè colligi-

mus; in sensatione, sentimus corpora in nos agere et esse nostræ causam sensationis; v. g. si manum ad ignem admovemus, non calorem solum sentimus, verum etiam calorem ignis (Cf. S. Th., *Qq. dispp. de Pot.*, q. 3, a. 7, c). — Sentimus adhuc nos cogitare ac velle, et eas actiones ab animâ nostrâ elici, ut sensationes nostras a rebus externis in nobis excitari experimur. — Sentimus insuper nos causam esse conatûs cujusdam aut nisûs, cum v. g. talem vel talem cogitationem amovemus, vel animum ad aliquid attentionis vi applicamus, vel movemus corpus nostrum, vel pondus aliquod levamus, vel aggressorem repellimus.

Quamobrem erravit Humius, ubi asseruit ab experientiâ non connexionis aut causalitatis, at successionis duntaxat ordinem a nobis apprehendi. — Errant etiam positivistæ, cum dicunt causam non esse nisi antecedens ordinarium vel invariable, effectum verò nonnisi consequens ordinarium vel invariable. Nam in allatis phænomenis, consequens non tantum certâ lege sequitur antecedens, verum etiam ab eo efficitur, quia non tantum aliud alii succedere, sed aliud ab alio produci videmus vel sentimus. Unde quisque tutò distinguit inter ea quæ aliis succedunt, et ea quæ ab aliis efficiuntur; e. g. docti et indocti sciunt aliter nocti diem, aliter floribus fructus, aut vulnere dolorem succedere; atque in altero casu meræ successionis, in altero verò causalitatis ordinem agnoscunt.

Cæterum, constans et necessaria connexio antecedentis et consequentis, quam solam admittunt positivistæ, contradictione laborare videtur. Si enim antecedens nihil agit in consequens, minimè concipitur cur, dato priore, necessariò detur posterius. Jam enim consequens non determinatur ab antecedenti, a quo revera nihil accipit, et tamen determinatur, quia, eo posito, semper et necessariò ponitur (1).

PROB. 2ª PARS. Enimvero principium causalitatis exhibet notionem abstractam, universalem et necessariam. Atqui

(1) « Ex applicatione ignis ad calefactibile semper sequitur calefactio, nisi per accidens esset aliquid impedimentum igni; quod ostendit ignem esse causam caloris per se. » (S. Th., *Qq. dispp. de Pot.*, q. 3, a. 7, c).

sola experientia nihil aliud offert nisi causas vel effectus singulares et contingentes. Oportet igitur animum intendere vim suam in effectus particulares, ab experientiâ oblatos, atque ab iis, abstractionis ope, notionem causæ et effectus universalem eruere. — Et comparatâ jam effectus et causæ abstractâ notione, advertit intellectus eam inter causam et effectum relationem esse, ut *nullus effectus esse possit sine causâ*, juxta vim ipsam principii causalitatis.

III. De vi seu legitimitate principii causalitatis.

201. Errores. Tanta est præstantia causarum ut illis e medio sublatis, scientiarum ruina inducatur (1). Itaque *sceptici* omnes cum veteres, tum recentes causalitatis principio bellum devoverunt, volueruntque illius vel *nullam*, vel *subjectivam* tantum vim esse. Inter priores Kapila apud Orientales, Oenesidemus apud Romanos, apud Arabes Algazel, apud Anglos recentius Glanville, Lockius, Humius, numerantur; inter posteriores eminent Kantius.

202. Assertio: *Inest vis certa et objectiva principio causalitatis.*

Thesis constat tum ex modo quo notionem principii causalitatis comparamus, tum ex intimâ illius naturâ.

Probatur 1um, quia ex dictis (n. 200) principium causalitatis viâ omnino scientificâ dignoscimus, scilicet partim experientiâ, partim ratioecinio.

Probatur 2um, quia principium causalitatis inter judicia *analytica* recensetur, et vinculo arctissimo connectitur cum principio *contradictionis*.

Probatur major ex definitione iudicii analytici, quod tum obtinet, quum attributum ex subjecti analysi defluit. Atqui hæc est effectus essentia, ut causæ necessitatem includat, et ablatâ causâ simul auferatur effectus, imò aliquid sit et non sit simul. Nam effectus est aliquid quod esse incipit, cum antea non existeret, quod proinde ex non-esse transit

(1) « Les causes sont l'alphabet de la science, sans lequel on ne peut lire dans le livre de la nature. » (Glanville, *Sceptis scientifica*).

ad esse. Sed transitus iste implicat contradictionem, nisi realitatem quamdam præsupponat vi cujus efficiatur. Enimvero quod incipit existere, est per se indifferens ad existendum et ad non existendum; existentiam quidem non repellit; alioquin eam recipere haud potuisset; eam autem per se non habet; alioquin semper fuisset. Porro, ex hypothesi, indifferentia illa victa fuit; siquidem res de quâ nunc, ex non-esse transiit ad esse, sicque determinata fuit ad esse. Si autem non fuit determinata ab aliquo, jam non determinata et simul determinata fuit ad esse. Quo semel admissio, *idem*, *secundum idem*, est et non est simul, sive non-esse æquat ipsum esse, ac proinde ruit principium contradictionis. Ergo analysis ipsa rei quæ incipit, implicat effectum; effectus autem implicat causam.

§ IV. De generali causarum divisione.

203. Percelebris est aristotelica divisio causarum in efficientem, materialem, formalem et finalem. Causa *efficiens* ea est quæ actione suâ *producit* effectum; causa *materialis* est subjectum in quo actionem suam exercet causa efficiens et ex quo effectum educit; causa *formalis* est illud vi cujus effectus in tali vel tali *specie* constituitur; causa *finalis* est id *propter quod* causa efficiens effectum producit.

204. Porro divisio ista admittenda est, utpote membris opposita et adæquata.

1° Est membris opposita. Nihil enim effici potest nisi ab aliquo; inde causa efficiens; causa autem efficiens creata, cum nihil creare possit, indiget subjecto ex quo effectum educat; inde causa materialis; sed nihil fit nisi speciem determinatam sortiatur; inde causa formalis; demum omnis causa efficiens ob certum finem agit; inde causa finalis. — Quatuor hæc inveniuntur in exemplo artificis statuam Cæsaris concinnantis ex marmore, ob peritiam suam aliis prædicandam.

2° Est adæquata. Nam si qua sint quæ in prædictis causis non *explicitè* contineri videantur, ad eas facile possunt *reduci*:

e. g. *motivum* ad causam finalem revocatur. Si enim, ut nobis videtur, partim a fine putetur discernendum, definiri poterit *quidquid habet rationem moventis*. Porro ratio moventis primò quidem fini competit, qui propter se appetitur, et secundariò mediis ipsis, quatenus ad finem perducunt. Motivum ergo est *id quod habet rationem finis in fine, et mediū in medio*. — Porro ad motivum reducitur causa quæ a recentibus dicitur causa *determinans*.

Causa autem *instrumentalis* ad causam efficientem refertur; quia, ex dicendis, instrumento competit actio propria in producendo effectum.

Denique causa *exemplaris* est quædam species causæ formalis, quippe cū secundum ipsam producatur effectus, qui similitudinem ejus accipit.

3° *Est rectè ordinata*. Quatuor prædictæ causæ sic inter se ordinari possunt: Finis allicit causam efficientem, quæ utens certâ materiâ certum opus, v. g. aliquam statuam, conficit, juxta *ideam* exemplarem præconceptam.

§ V. — De variis speciebus causæ efficientis.

Ex triplici parte accipere licet divisionem causæ efficientis, nimirum ex *influxu* ejus in effectum, ex *modo* quo producit effectum, et ex ejus *similitudine* cum effectum.

I. *Divisio causæ efficientis ex gradu influxus ejus in effectum producendum.*

205. Ex hac parte quintuplex est genus causæ efficientis, scilicet causa prima et secunda, positiva et merè occasionalis, principalis et instrumentalis, completa et partialis, universalis et particularis.

1° Causa *prima* dicitur quæ ab altiore causâ non pendet; talis est solus Deus; dum causa *secunda* pendet ab altiore causâ, nempe a Deo.

2° Causa *positiva et propriè agens*, ea est quæ actione suâ in effectum reipsa influit; causa autem merè *occasionalis* ea est cujus occasione *altera* causa producit effectum, licèt ipsa

nihil agat in effectus productione; v. g. si quis, viso divitis auro, sese ad furtum determinet. — At reipsa occasionibus inest persæpe vis alliciens quâ sponte movemur; unde non minimi momenti sunt in vitâ nostrâ, præsertim in re morali.

3° Causa *principalis propriâ* virtute effectum gignit; causa verò *instrumentalis*, non tam propriâ, quàm superiore vi quæ ipsam regit et elevat. Talis est calamus qui, movente manu poetæ, versiculos scribit. — « Instrumentum igitur, « ut dicit S. Thomas, habet duas actiones, unam *instrumentalem*, secundum quam operatur non in virtute propriâ, sed in virtute principalis agentis; aliam autem habet « actionem *propriam*, quæ competit sibi secundum propriam « formam, sicut securi competit scindere, ratione suæ acuitatis, facere autem lectum, in quantum est instrumentum « artis: non autem perficit instrumentalem actionem, nisi « in exercendo actionem propriam; scindendo enim facit « lectum. » (3^a, q. 62, a. 1, ad 2).

Causa instrumentalis dici debet *adjuvans*, dum causa principalis est *perficiens*.

4° Causa *completa* sive *totalis* vocatur quæ, *in ordine suo*, ad producendum suum effectum sufficit; secus, dicitur *partialis*, ut cum v. g. duo equi currum trahunt.

5° Causa *universalis* ea est quæ *plures effectus specierum distinctarum producere potest*; v. g. anima humana quæ præter operationes intellectuales sibi proprias, præstat adhuc operationes vitæ sensitivæ et vitæ vegetativæ. Deus verò dicitur causa *universalissima*, quia producere potest effectus omnium causarum secundarum, et multò amplius. — Causa *econtra particularis* illa est quæ ad *unam speciem effectuum limitatur*; v. g. planta, cujus activitas intra vegetationis limites tota continetur.

II. *Ex modo quo effectum producit.*

206. Quadrifariam causa dividitur, nempe in proximam et remotam, necessariam et liberam, physicam et moralem, per se et per accidens.

1° Causa *proxima* ea est quæ immediatè influit in effectum, dum causa *remota* in eum non influit, nisi aliis intercedentibus. Unde fit ut effectus *natura* non ex remotâ, sed ex proximâ causâ determinetur. E. g. si intellectus a voluntate moveatur ad considerationem alicujus rei, ex intellectu, non ex voluntate judicanda erit consideratio, utpote immediatè ab intellectu eliciatur, et mediatè solùm a voluntate pendeat. Causa remota est propriè causa *præparans*.

2° Causa *necessaria*, dicitur quæ agit solo impulsu suæ naturæ, ut agunt omnia entia intellectu carentia, dum causa *libera* agit ex *electione*; v. g. homo.

3° Causa *physica* est quæ per actionem *propriam* effectum producit; v. g. ignis est causa physica combustionis stipulæ. Causa *moralis* seu *consilians*, est quæ persuasione, promissionibus, minis vel aliis id genus mediis, in effectum influit; v. g. cum quis alium ad benè agendum persuasione inducit.

4° Causa nuncupatur *per se*, aut *per accidens*, prout effectum gignit ad quem suâ naturâ comparatur, aut *præter intentionem*: v. g. ignis *per se* comburit lignum, gallus autem escam quærens, *per accidens* margaritam reperit.

Ad causam per accidens reducitur causa *removens prohibens*, et causa vulgò *sine quâ non*. Prior dicitur quæ, quam effectum aliquem per se non producat, tamen removet *obstaculum*, quo remoto, producitur effectus ab *aliâ* causâ: v. g., ut cum D. Thomâ loquamur, « illuminare domum dicitur et immittens lumen, sicut sol, et aperiens fenestram, « quæ lumini obstat. » (*Qq. dispp. de Verit.*, q. 9, a. 3).

Exemplum causæ aut *conditionis sine quâ non* habetur in admotione ignis ad stupam, sine quâ stupa non comburere-tur, etsi admotio ista per se in combustionem non agat.

III. Ratione similitudinis inter causam et effectum.

207. Clarissima est divisio causæ in univocam, æquivocam et analogam. Causa *univoca* cum suo effectu convenit *specie*; v. g. homo cum homine quem generat. Causa *æquivoca* convenit cum suo effectu *genere*, sed differt *specie*; qualis est

similitudo solis cum diversis effectibus ad quos producendos actione suâ concurrat. Causa *analogæ* ne genere quidem cum effectum suo convenit, sed secundum *remotissimam* similitudinem, quæ vulgò analogia dicitur: talis est similitudo creaturarum cum Deo, qui nullo genere continetur, sed omnia genera transcendit.

208. **Corollarium.** Hinc duo sequuntur *axiomata*, scilicet: *Omnis effectus in suâ causâ continetur; Ex cognitione effectus ad cognitionem causæ assurgere licet.*

Ratio est quia effectus a causâ promanat, et ideo ad eam ducere potest.

Attamen diverso modo potest in eâ contineri, nempe *virtualiter*, sive in illius vi; *formaliter*, si habeat eandem speciem ac ipsa; *eminenter*, si cum eâ analogicè solùm conveniat. Deus enim rerum a se creaturarum perfectiones habet, sed eminentiori modo quàm res ipsæ quibus istæ perfectiones formaliter insunt.

Ex aliâ parte, cognitio causæ per effectum tantò major vel minor erit, quantò major vel minor fuerit convenientia effectus cum suâ causâ.

§ VI. — De subjecto causæ efficientis.

209. **Errores.** Si Malebranchio (1) et Gerdilio fides, tanta est dignitas causæ efficientis, ut soli Deo competere queat; res autem creatæ, vel omnes, vel saltem corporeæ, nihil agant, sed Deo solùm *occasionem* præbeant producendi varios effectus quos præ oculis habemus. Juxta eos, v. g. ignis nullo modo lignum comburit, sed Deus ipse ad occasionem seu præsentiam ignis. Hinc nomen *occasionalismi* quo istud systema nuncupatur. — Jam occasionalismus dicitur *rigidior*, si rebus creatis omnibus, *mitior* autem, si corporibus solis agendi vim denegat.

Impresentiarum probandum nobis est agendi vim cunctis rebus creatis convenire *posse*; in Cosmologiâ enim, ubi de

(1) *Entretiens sur la Métaph.*, 7e entret., et *Recherche de la vérité*, t. I, l. 1, c. 1.

variis corporum proprietatibus, activitatem ipsis *reipsa* convincere demonstrabimus.

210. Assertio : *Rebus creatis omnibus vis agendi competere potest.*

Si enim ea vis repugnaret, vel ex parte creaturarum, vel ex parte Dei. Sed neutrum dici potest :

1° *Non ex parte creaturarum.* In tantum ex parte creaturarum vis agendi repugnaret, in quantum iis aut aliquid divinum, aut saltem independentiam a Deo largiretur. Porrò utrumque falsum est : simplex enim actio nihil divinum præse fert, sed ea solùm actio quæ *creatrix* vocatur, scilicet quæ aliquid facit *ex nihilo*; quam rebus creatis haud concedimus. — Nec simplex actio independentiam præ se fert, quum e contrario, nulla res creata possit agere, nisi Deus eam ad agendum juvet.

2° *Non ex parte Dei.* Deus enim creaturis largiri potest quidquid ipsarum naturæ convenit. Atqui talis est vis agendi, relativè ad naturam creaturarum. — Quinimo derogat potentia Dei qui asserit eum facere non posse quod *in se* possibile est, maximè quum Deus sit agens perfectissimum, cujus est perfectiorem effectum producere. « Detrahere perfectioni « creaturarum, ait Angelicus, est detrahere perfectioni divinæ virtutis. Sed si nulla creatura habet aliquam actionem « ad aliquem effectum producendum, multùm detrahitur « perfectioni creaturæ. Ex abundantia enim perfectionis est « quòd perfectionem quam aliquid habet, possit alteri communicare. » (*Cont. Gent.*, l. 3, c. 69).

§ VII. — De causâ finali (1).

Duo inquirenda sunt de causâ finali, scilicet 1° ejus notio et variæ species; 2° ejus existentia in universâ naturâ.

I. De notione ac variis speciebus causarum finalium.

211. 1° Finis (2), est id cujus gratiâ fit aliquid, sive id cu-

(1) Cf. *Le Kantisme et le Positivisme*, c. 7, *La fin*.

(2) « Per nomen finis intelligitur quidquid rem aliquam *finit*, ac ultra

jus agens consecutionem exoptat, tanquam sui actûs terminum.

Uti vides, finis nomen causæ præcipuo jure meretur, siquidem allicit agentem ad agendum et per eum mediâtè alias causas movet. Unde axioma : *Finis est causa causarum.*

212. 2° Dividitur finis in finem *in intentione*, et finem *in executione*. Prior est objectum ipsum, quatenus apprehensum et concupitum. Posterior autem est objectum, quatenus adeptum. Sub diverso igitur respectu, finis est simul *principium ac terminus* actionis. Inde axioma : *Finis est prior in intentione, et posterior in executione.*

Manifestum est finem in ordine executionis causam nuncupari non posse, cum sit *terminus* actionis.

Porrò finis in ordine intentionis dividitur in primarium et accessorium, ultimum et intermedium, naturalem et supernaturalem, in finem operis et operantis.

Finis *primarius* aut *principalis* ille est quem præ aliis intendit agens, ita ut, eo posito, actum exerat, non posito, non exerat. Finis *accessorius* seu impulsivus movet agentem ut *facilius* agat, ita tamen ut, ipso non posito, agens ab actu non desisteret.

Finis *ultimus* est quem *propter* se agens intendit, et ad quem *cætera* refert; v. g. vir pius amat Deum propter se, et alia propter Deum. Finis autem *intermedius* ab agente refertur ad ultimum finem. — Attamen a simplici *medio* sedulò secerni debet; licèt enim ad finem ulteriorem referatur, tamen desideratur propter se; medium autem non propter se, sed tantùm ob relationem suam ad finem desideratur. E. g. amarâ medicinâ ægrotus non utitur, nisi quia confert ad valetudinem recuperandam, sed exoptat valetudinem propter se, quanquam eam ad gloriam Dei ordinare intendat.

Finis *naturalis* est cujus exigentiam habent res creatæ, quemque propriis viribus, adjuvante Deo, assequi possunt.

« quod res se non porrigit. Quare punctus respectu lineæ, limites respectu regionis alicujus, ultima completio operis, consumptio vel corruptio rei, id denique quo obtento, operatio agentis disinit, dicitur « *finis*. » (LEPIDI, *Ontol.*, p. 273).

Finis *supernaturalis* est qui rerum creaturarum *exigentias ac vires proprias superat*; ad quem proinde non nisi gratuito Dei munere elewantur.

Finis *operis* vocatur ad quem opus quoddam *ex seipso* spectat, quæcumque sit operantis intentio; e. g. finis operis eleemosynæ est sublevatio pauperum. Finis *operantis* dicitur quem *operans sibi proponit* in actu suo, sive idem sit ac finis operis, sive diversus.

213. *Relatio* quæ viget inter media et finem, tribus maximè axiomatibus celebratur: *Media sunt propter finem.* — *Qui vult finem vult media ad finem.* — *Media fini debent esse proportionata.*

II. De existentia causarum finalium in natura.

214. Assertio: *Omnia entia propter aliquem finem agunt.*

Probatur *experientia*. Hæc enim, ut uberius in Theologia naturali ostendemus, in *singulis* entibus mundanis, manifestius autem in *viventibus*, exhibet agendi modum proprium ac certum, juxta ordinem ratum et constantem, et deinde *proportiones* aptissimè dispositas inter structuram vel organa et operationem propriam. Porrò hæc duo a casu vel a viribus *mecanicis* explicari minimè queunt, sed præ se ferunt *artem* quamdam seu *consilium*, ac proinde arguunt *media* ad *finem* disposita. Casus enim dicit aliquid *fortuitum*, nullâ industriâ præfixum; quod autem est fortuitum et cæcum, nullum continet principium *harmonix* et *constantix*, imò ei adversatur. — At vires *mecanicæ*, ut ipse casus, omnino alienæ sunt ab *ordinis*, *proportionis* vel *harmonix* ideâ, et ideò explicationem seu rationem ejus præstare non valent.

215. *Occurritur objectioni.* Thesis nostra nullam *objectionem* movet, cum applicatur agentibus intellectu præditis, v. g. homini. Homo enim cognoscit proportionem inter media et finem, et potest ea eligere quæ idonea sint ad finem attingendum.

At agentia *naturalia* non videntur agere *propter* finem, sed magis *necessitate* suæ naturæ, cum aut intellectu, aut etiam

sensu careant. Attamen in promptu est responsio. Ut enim aliquod agens agat propter finem, necesse non est ut eum cognoscat, et ad eum spontè se *dirigat*, sed sufficit ut ad eum revera *ordinetur* ac *rectà tendat*. « Necessitas autem naturalis inhærens rebus quâ determinantur ad unum, est impressio quædam Dei dirigentis ad finem; sicut necessitas quâ sagitta agitur, ut ad certum signum tendat, est impressio sagittantis et non sagittæ. » (S. Thomas, 1^a, q. 103, a. 1, ad 3).

216. Corollarium. Ex dictis colligitur eos vehementer errare, qui ut Epicurus aliique fautores casûs, causas finales existere negant; vel cum Cartesio nobis impervias esse dicunt; vel cum Bacone asserunt eas esse inutiles, imò nocivas, in studio scientiarum *naturalium*.

At 1° quanquam non semper finem rerum exploratum habere nobis licet, tamen sæpius licet, si tum observationis, tum ratiocinii documentis utamur. — 2° Quantum scientiis naturalibus nocet, qui finem rebus *a priori* imponit, ut earum proprietates ac naturam inde inferat, tantum qui earumdem finem ex industriâ negligit. Quippe finis alicujus rei est *ratio* et proinde *mensura* proprietatum ac virium ejus; cum enim illæ ad eum attingendum destinantur, ei adamussim proportionatæ esse debent. Itaque cognitio finis ad proprietatum, et ulterius ad naturæ entium cognitionem perducit, perinde ac notio mensuræ ad mensurati notionem. (Cf. S. Th., I *Poster Analyt.* lect., 15.) Sic, ut exemplum afferamus, ex fine valvularum circulationem sanguinis Harvey adinvenit.

Porrò, quòd attinet ad inquisitionem causarum finalium in scientiis naturalibus, accuratum tenebimus ordinem, si non facta ex fine, sed ex factis observatis finem colligemus.

§ VIII. — De casu, fortunâ et fato.

217. Quæ de causis efficientibus finalibusque declaravimus, lucem afferunt quæstioni quæ agitari solet circa fortunam, casum et fatum, quibus *effectus* nonnulli sæpe tribuntur.

1° *Casus* porrò definiri potest *effectus secutus præter ordinem*

vel intentionem causæ suæ. Si quid enim accidat præter ordinem solitum alicujus causæ, aut præter ipsius voluntatem seu prævisionem, *casuale* nuncupatur; e. g. si tegula ex tecto decidens prætereuntem hominem fortè occidat, mors ejus dicitur *casualis*.

2° A casu *fortuna* secernitur, quia is dicitur de causis sive rationalibus, sive ratione destitutis, illa autem non nisi de agentibus rationalibus; hominum quippe vel celebratur fortuna, vel deploratur infortunium.

Jam evidens est relative ad Deum nec ullum esse casum nec fortunam. Cùm enim Deus scientiæ ac virtutis infinitæ sit, nihil accidere potest præter ejus præscientiam vel ordinationem, quæ in mundo cuncta disponit ac moderatur. At experientiâ patet, relativè ad causas secundas fatum ac fortunam vigere, utpote quarum actio solita impediri possit, aut falli prævisio (1).

3° *Fatum* a quibusdam habetur ut « *necessitas rerum omnium actionumque quam nulla vis rumpat.* » (Seneca, *Natural. qq.*, l. 2, c. 36.). Cujus opinionis falsitas colligitur ex dictis in Anthropologiâ de libertate hominis, et ex dicendis in Theologiâ naturali, de libertate Dei.

A Boetio melius fatum definitur *ordo causarum secundarum divinam providentiam exequentium*. Ratio est quia res creatas divina ita regit sapientia, ut singulæ, seu liberè, seu necessitate naturæ agant, æquè tamen *ordinationi* divinæ *subjiciantur*.

Sed *strictiùs* acceptum fatum designat actiones rerum na-

(1) Clarè D. Thomas : « Aliter est de causâ universali et de causâ particulari. Ordinem enim causæ particularis aliquid potest exire, non autem ordinem causæ universalis. Non enim subducitur aliquid ab ordine causæ particularis, nisi per aliquam aliam causam particularem impediens; sicut lignum impeditur a combustionem per actionem aquæ. In quantum igitur aliquis effectus ordinem alicujus causæ particularis effugit, dicitur esse casuale vel fortuitum respectu causæ particularis; sed respectu causæ universalis, a cujus ordine subtrahi non potest (omnes enim causæ particulares concluduntur sub universali causâ) dicitur esse provisum. Sicut et concursus duorum servorum, licet sit casualis, in quantum ad eos, est tamen provisus a domino qui eos scienter sic ad unum locum mittit, ut unus de alio nesciat. » (1^a, q. 22, a. 2, ad 1).

turalium, quæ cùm intellectu careant, nequeunt aliter agere atque agunt.

Porrò cùm voces *fatum*, *casus*, *fortuna*, ambiguae sint significationis, parcius iis utemur, si linguam, ut S. Augustinus hortatur, velimus corrigere.